

О ИКОНИ САБОРА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

Војислав Луковић*

Храм Св. Цара Константина и Јелене, Београд

Сажетак: *Тема оваплоћења Спаситеља у источнохришћанској уметности огледа се не само у иконама које приказују Рођење Христово, већ и у онима посвећеним празнику Сабора Пресвете Богородице је вероватно један од најстаријих празника у хришћанској традицији који је посвећен њеном поштовању.*

Кључне речи: *Црква, Рођење Христово, Сабор Пресвете Богородице*

Увод

Тема оваплоћења Спаситеља у источнохришћанској уметности огледа се не само у иконама које приказују Рођење Христово, већ и у онима посвећеним празнику Сабора¹ Пресвете Богородице². Синаксис Пресвете Богородице (Σύναξη της Υπεραγίας Θεοτόκου), како се још назива, је вероватно један од најстаријих празника у хришћанској традицији који је посвећен њеном поштовању. Овај празник има корене у раном хришћанству, када црквени календар још увек није био у потпуности развијен. Тада је празнован јединствени празник у част Богородице и он се празновао другог дана Рождества Христовог. Тога дана Православна Црква се похвалним и благодарним песмама обраћа Богоматери, оној која је постала оруђе Промисла родивши Спаситеља света, „часнијом од херувима и неупоредиво славнијом од серафима”. Комбинујући рождствене химне са онима које прослављају Богородицу, Црква указује на Дјеву Марију као

*ел. пошта: vojislavlukovich@gmail.com

¹ Док се у западним језицима ова реч преводи просто као „састанак”, у словенским језицима, па и у Грчком, ова реч означава састанак верних ради заједничарења.

² <https://www.pravmir.ru/ikona-sobor-bogomateri-i-ee-zagadki/> (приступљено 11.03.2022.)

на ону кроз коју је омогућено Оваплоћење Божије кроз које је дошло спасење палој творевини. Овај други дан празника назива се „Сабор Пресвете Богородице”, односно „састанак” који обухвата особе које су повезане са Пресветом Девом Маријом, а које су због величине првог дана празника остале у позадини како би суштина самог празника остала што јаснија. Прво помињање овог празника наилазимо код Св. Епифанија Кипарског у IV веку³, мада се ликовно изображавање уобличило тек негде у доба Палеолога⁴.

Библијске основе празника Сабора Пресвете Богородице

У празновању Сабора Пресвете Богородице, поред саме Пресвете и Пречисте Дјеве Марије, молитвено се сећамо оних који су по телу блиски Спаситељу: Св. Јосифа Обручника, цара Давида (који је предак по плоти Господа Исуса Христа) и светог Јакова, брата Господњег (сина Јосифовог из првог брака који је такође са њима био присутан при бекству у Египат). Прве седмице после Рођења Христовог - Божића, која пада у дане од 26. децембра па до оданија Празника, то јест до 31. децембра, празнује се спомен ових светих и праведних Богоотаца.

Пророк Исаија је Богородицу наговестио речима: „Гле, девојка ће затруднети и родити сина и наденуће му име Емануил, које ће рећи: с нама Бог” (Ис 7, 14; Мт 1, 23). И тако се и збило: Марија, од детињства посвећена Богу, у дванаестој години живота је морала да напусти Храм у коме је живела од своје треће године. Уважавајући њену жељу да живот посвети Богу, Црквене старешине заручили су је ради чувања девичанства са старцем Јосифом, који је био Богом означен да је чува и да буде хранитељ Господа Исуса Христа. Св. Јосиф Обручник, који по промисли Божијој узима у заштиту⁵ Марију за жену, био је родом из племена Давидова. Из првог брака са Саломијом,

³ <https://www.oca.org/saints/lives/2018/12/26/103648-synaxis-of-the-most-holy-mother-of-god> (приступљено 09.03.2022.)

⁴ Прве представе у Источнохришћанском живопису налазимо у храму Богородице Перивлепте у Охриду (1295.). Види: Tatjana Starodubcev, *Sticheron „What shall we offer you, Christ” - A description and a painting* (Paris: Cahiers Balkaniques, 2000), 31.

⁵ Код Јевреја су заруке (веридба), биле озбиљна ствар као и сам брак. Човек за кога је обручена девојка називао се њеним мужем и она његовом женом (уп. Пост 29, 21; Пнз 22, 33).

ћерком Агеја, стрица Св. Јована Крститеља, изродио је четири сина: Јакова, Симона, Јуду и Јосију, и две кћери: Естиру и Тамару (Марту). По смрти своје жене, Јосиф је живео у свакој чистоти тела и духа, чиме би удостојен да постане служитељ тајне спасења, поставши обручник и (привидни) муж Пречисте Деве Марије. На тај начин, Јосиф постаје отац (по закону) Исусу Христу, чиме се и преко те линије Христос повезује са Давидовом лозом.

У овој седмици, Црква такође прославља цара, пророка и псалмопојца Давида. Тешко сагрешивши, Давид се покајао и нашао милост пред Господом. Речи његовог покајања изговарамо свакодневно на јутрењу: „Помилуј ме Боже по великој милости својој, по обиљу милосрђа свога очисти безакоње моје” (Пс 50). Свети пророк Давид често се иконопише на мањој икони која се налази изнад веће иконе Богородице, на Царским дверима у сцени „Благовести”, како у руци држи свитак са текстом⁶ из 103. псалма: „Како су величанствена дела Твоја, Господе, све си премудрошћу створио”. Ове речи којима се Пророк Давид диви Божијој Премудрости којом је све створено, односе се и на Пресвету Богородицу која ће се родити скоро 1000 година касније и у коју ће се уселити Дух Свети, сместивши самога Господара васионе, Исуса Христа, чиме она постаје Шира од небеса⁷.

Сам Исус Христос се у Новом Завету често ословљава са „Сине Давидов” (Мт 1, 1; 9, 27; Лк 18, 38) чиме се указује на његово царско преимућство, јер је Христос био законити наследник царског престола по Јосифу - своме очуху, и био је прави „Син Давидов” по Марији. А Месија кога су Јевреји чекали требао је доћи „од семена Давидовог”, „из корена и рода Давидовог” (Јн 7, 42; Рим 1, 3; Отк 5, 5; 22, 16). Свети Цар и Пророк Давид био је „Помазаник Господњи” и као такав праобраз је Христа - Помазаника Божјег.

У склопу ове седмице је и прослављање апостола Јакова (једног од седамдесеторице), који је назван још и брат Господњи, а био је старији син Св. Јосифа Обручника, из првог брака. У својој тридесет четвртој години био је постављен за првог епископа Јерусалимске Цркве. Руковођен Духом Светим, саставио је прву Литургију у историји Цркве која се и данас (понегде)

⁶ У иконопису свитак са текстом представља речи које изговара светитељ.

⁷ Овај иконографски тип слика се у олтарској куполи.

служи на његов празник. Мученички је пострадао проповедајући Христа.

Иконографски приказ са химнографијом празника

У пејсажу идентичном приказу Рождества, приказује се Пресвета Богородица на златном трону⁸, у плавој⁹ хаљини, огрнута пурпурним¹⁰ мафорионом, у мандорли¹¹ изнад које се надвила звезда. Христос Младенац који јој седи у крилу, у овој представи углавном се приказује у златном хитону¹² и химатиону¹³. Са

⁸ Постоје и верзије ове представе на којима Богородица седи у пењини на црвеном душеку, без мандорле.

⁹ Носи симболику неба и трансцедентног света, чистоте, непорочности и одабраности. (Види: Горан Јанићијевић, ур., *Огледи из иконографије* 1 (Београд: Академија- Висока школа СПЦ за уметност и конзервацију, 2011), 101. Плава боја Христовог химатиона симболише његово оваплоћење и човечанску природу коју је узео на себе, и ту исту симболику човечанске природе има и код Богородице..

¹⁰ Порфирна (грч. πορφύρα, porphura; лат. purpura), пурпурна. Позната још и као Тиренски пурпур, Тиренско црвена или краљевска црвена. Помиње још у Старом завету, када Бог даје упутства Мојсеју како да украси Шатор од састанка (Изл 26, 1; 26, 31) У иконопису, боја порфира симболизује божанску природу оваплоћеног Логоса и њоме се живописише Христов химатион и Богородичин мафорион. Тиме се сугерише да је Богородица „огрнута” божанском природом, родивши Христа.

¹¹ Углавном елипсастиг облика који подсећа на бадем, по коме је и добила име, мада може да буде и округла или стреластог, неправилног, али увек симетричног облика. Представља нестворену Таворску светлост, нетварну, онтолошку која долази изнутра, нема извор и не баца сенку. Симболичко порекло мандорле има предхришћанске корене. Мандорла настаје пресеком два круга која се преклапају и представља простор између два света (или две супротности-као када изађеш из једне собе а још ниси ушао у другу)

¹² Хитон (грч. χιτών) је широка, правоугаона доња хаљина. Мушкарци су често носили само хитон, као једину одећу. Радници и сељаци су носили кратак хитон, до колена, везан појасом у струку да би лакше могли да се крећу при раду. Жене су носиле хитон до земље који је сасвим прекривао тело. Дуж обе његове стране биле су нашивене траке у боји- клавији (лат. clavus) - које су носили сенатори, а које у иконопису означавају духовни статус личности која их носи. Види: Тодор Митровић, *Основе живописања* (Београд: Висока школа СПЦ за уметности и конзервацију; Београд: Задужбина Светог манастира Хиландара, 2012), 158.

¹³ Химатион (грч. ἱμάτιον) се правио од тешке вуне и носио преко хитона. То је велика, правоугаона тканина која се обмотавала око тела, остављајући десно раме и руку слободнима, док се откривање леве руке сматрало нецивилизованом.

леве стране¹⁴ прилазе Мудраци¹⁵ са даровима¹⁶, најављени још у 71. Псалму: „Цареви Тарсијски и острвски донеће Му данак, цареви арапски и савски донеће дарове”. На десној страни се виде пастири који коментаришу чудесни догађај. При врху композиције виде се анђели који се поклањају Богомладенцу Христу. Доле лево се слика персонификација Земље у виду жене¹⁷ која нуди своје плодове Спаситељу, а доле десно персонификација пустиње¹⁸ која нуди јасле¹⁹, смештај у који по рођењу леже несместиви Христос Бог. Ово је директно позивање на стихове који се певају на службама предпразништва Рождества.

Треће песма канона на повечерју каже:

„Рашири земља плећа своја и прима Саздатеља који прима: славу од анђела, а звезду од небеса, од пастира похвалу, а од мудраца даре, и од целога света познање.”

Тропар на вечерњој служби пред Рождество објашњава:

„И као што је првостворена земља по речи Божијој произрасла биље без обрађивања и семена, тако и Дјева зачиње бесемено и њена утроба, као пећина (вертеп) се неприступноме приноси (Христу). А дрво живота (Христос) процветава у пећини...”

Док се на јутарњој молитви пева Кондак:

ним гестом. Понекад су философи и аскете носили химатион без хитона, али то је била реткост а не правило.

¹⁴ Десна страна на икони (из визуре Христа, односно лева страна из визуре посматрача) је позитивна страна: - Тада ће рећи Цар онима што му стоје са десне стране: Ходите благословени Оца мојега; примите Царство које вам је припремљено од постања свијета (Мт 25, 34).

¹⁵ Валтазар, Мелхиор и Госпар (како га назива Св. Јустин Ћелијски) представљају паганске народе које је Бог позвао у познање Истине.

¹⁶ Злато, тамјан и смирна. Злато је у облику 28 квадратних и троугластих плочица величине 5x7 цм са префињеним филиграном персијске израде, а тамјан и смирна у виду 70 тамних лоптица које личе на маслине. Види: http://www.vostok.rs/index.php?option=btg_novosti&idnovost=52871&Darovi-mudraca-u-Rusiji#.Us2_xWcxieU (приступљено 10.03.2022.)

¹⁷ Негде је сликана са круном на глави.

¹⁸ Често сликана окружена зеленилом које представља духовне плодове пустиње. Види: <https://iconreader.wordpress.com/2017/12/26/the-synaxis-of-the-mother-of-god/> (приступљено 11. 03. 2022.)

¹⁹ Јасле су праобраз ковчега.

„Данас Дјева рађа Предпостојећег, и земља Неприступном приноси пећину, ангели с пастирима славослове, а мудраци са звездом путују:

ради нас се роди Дете, Бог Превечни.”

Припев:

„Величај душо моја, часнију и славнију
од небеских војски, Дјеву, пречисту Богородицу.”

Ирмос:

„Видим тајну чудесну и преславну: небо - пећина,
херувимски престо - Дјева, јасле- смештај, у који леже
несместиви Христос.”

Божјиња стихира коју је написао Св. Анатолије²⁰ потврђује:

„Шта да Ти принесемо Христе, зато што си се на земљи јавио као човек нас ради? Свака од створених твари приноси ти благодарење: Ангели – песму, небеса – звезде, мудраци – дарове, пастири – чудо, земља -пештеру, пустиња – јасле, а ми Богомајку Дјеву! Ти који јеси пре векова, Боже, помилуј нас.”

Испод сцене приказује се група људи (световњака, монаха, светитеља....)²¹ који, према стиху Божијне стихире, приводе Христу Богородицу. Предводи их са леве стране Св. Јован Дамаскин²² који држи свитак²³ са текстом химне „О тебје радујетсја свјакаја твар”, а десно Св. Козма Мајумски²⁴ са текстом

²⁰ Цариградски патријарх у периоду од 449. до 458. године. Први који је носио титулу патријарха цариградског. Приписује му се увођење певања химни у литургију.

²¹ Представљају цео људски род.

²² Св. Јован Дамаскин (VIII век) је написао три беседе против оних који одбацују свете иконе. Дамаскин је први од Отаца Цркве који даје богословско оправдање поштовања икона које се заснива на оваплоћењу Бога Логоса и апологетским списима доступним у то време, у одбрану светих икона.

²³ Свитак или ротулус је ролна пергаментна или папирусна са одређеним текстом. Ако је ротулус развијен, на њему су исписане речи којима се светитељ обраћа посматрачу или другим личностима које су приказане на сцени (исту функцију имају „облачићи” у стриповима).

²⁴ Св. Козма (VI век) био је епископ града Мајума у Палестини, недалеко од Јерусалима. Написао је каноне на Успеније Пресвете Богоматере, Божић, Крстовдан, Сретење (са стихирама), Педесетницу, трипеснеце на понедељак, уторак, среду и петак Страсне Недеље, канон на Велики Четвртак, праведноме Јосифу, цару Давиду, великомученику Георгију, Григорију Богослову; икос

„Чесњејшују херувим...”, песници који су својим стиховима узвеличали Пресвету Богородицу.

Библиографија:

Арсенијевић, Матеј, Петар Ђеровић, и Борис Милосављевић. *Оваплоћени Бог*. Цетиње: Светигора, 2002.

Јовановић, Зоран М. *Кроз двери ка светлости*. Београд: Пирг, 2009.

Луковић, Војислав. „Сабор пресвете богородице”, *Преображај* 1-2, 2012: ?.

Митровић, Тодор. *Основе живописања*. Београд: Висока школа СПЦ за уметности и конзервацију; Београд: Задужбина Светог манастира Хиландара, 2012.

Нефедова, Надежда. Икона „Собор Богоматери”. <https://www.pravmir.ru/ikona-sobor-bogomateri-i-ee-zagadki/>, (приступљено 11.03.2022.)

Соколичка, Монахиња Макарија. „Православна икона Пресвете Богородице”. *Свети кнез Лазар*, 1994: 59-74.

Starodubcev, Tatjana. *Sticheron „What shall we offer You, Christ”- A description and a painting*. Paris: Cahiers Balkaniques, 2000.

Synaxis of the Most Holy Mother of God, <https://www.oca.org/saints/lives/2018/12/26/103648-synaxis-of-the-most-holy-mother-of-god>, (приступљено 09.03.2022.)

Шмеман, Александар. *Тајне празника*. Цетиње: Светигора, 1996.

и 14 кондака на Успеније Богоматере, и изузетно богоданахнуту песму у част Пресвете Богоматере: „Чесњејшују херувим”.

**ABOUT THE ICON OF THE PARLIAMENT OF THE
MOST HOLY VIRGIN**

Vojislav Luković,
Church of St. Emperor Constantine and Helen, Belgrade
e-mail: vojislavlukovich@gmail.com

Summary: The theme of the incarnation of the Savior in Eastern Christian art is reflected not only in the icons depicting the Nativity of Christ, but also in those dedicated to the Feast of the Council of the Most Holy Mother of God.

Keywords: Church, Nativity, Council of the Most Holy Mother of God.